

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор
з науково-методичної та
навчальної роботи
Олексій ЖИЛЬЦОВ
2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ РЕСТАВРАЦІЇ
ТВОРІВ МИСТЕЦТВ

для студентів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне
для студентів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»
освітнього рівня першого (бакалаврського)
освітньої програми 023.00.01 «Образотворче мистецтво»

Київ – 2021

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02100554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти

Прост. № 3095/21
Лещенко
(підпис) (прізвище, ініціали)

« » 20 21 р.

Розробник: Кашшай О. С., старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Інституту Мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Викладач: Кашшай О. С., старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Інституту Мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Протокол № 1 від «20» січня 2021 р.

Завідувач кафедри
образотворчого мистецтва Ольга ШКОЛЬНА

Робочу програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми 023.00.01 «Образотворче мистецтво»

«___» _____ 2021 р.

Гарант освітньо-професійної програми
023.00.01 «Образотворче мистецтво» Анастасія ВАРИВОНЧИК

Робочу програму перевірено
«___» _____ 2021 р.

Заступник директора
з науково-методичної та навчальної роботи Алла ТАРАННИК

Пролонговано:

На 20 ___ /20 ___ н.р. _____ (_____), «___» ___ 20 ___ р., протокол № ___
(підпис) (ІПБ)

На 20 ___ /20 ___ н.р. _____ (_____), «___» ___ 20 ___ р., протокол № ___
(підпис) (ІПБ)

На 20 ___ /20 ___ н.р. _____ (_____), «___» ___ 20 ___ р., протокол № ___
(підпис) (ІПБ)

На 20 ___ /20 ___ н.р. _____ (_____), «___» ___ 20 ___ р., протокол № ___
(підпис) (ІПБ)

1. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА»

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	4 / 120	
Курс	4	
Семестр	8	-
Кількість змістових модулів з розподілом	4	-
Обсяг кредитів	4	-
Обсяг годин, в тому числі:	120	-
Аудиторні	56	-
Модульний контроль	8	-
Семестровий контроль	-	-
Самостійна робота	56	-
Форма семестрового контролю	залік	-

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета викладання навчальної дисципліни «Теорія та історія реставрації творів мистецтв» – ознайомлення студентів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» з базовими знаннями в області реставрації, з теоретичними поняттями та історичними стадіями діяльності по збереженню та використанню об'єктів спадщини, а також специфікою реставрації творів образотворчого мистецтва, зокрема живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва, що включає у себе набування практичного досвіду.

Ціль курсу – надати студентам знання, вміння та навички, що необхідні для ознайомлення із сферою реставрації творів мистецтва, оволодіння базовими техніками і технологіями реставрування, виконання певних реставраційних робіт.

Курс спрямований на формування у студентів теоретичних знань та практичних навичок в сфері реставрації, які він міг би успішно реалізувати у своїй професійній діяльності.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

- формування у студентів базових знань з реставрації, як складової мистецтвознавчої освіти;
- оволодіння практичними вміннями та навичками, спеціальними техніками та прийомами роботи, необхідними для виконання реставраційних робіт з різними матеріалами і техніками;
- розвиток вміння самостійного реалізовувати реставраційні роботи;
- ознайомлення з етапами реалізації реставраційних робіт: від художнього втілення графічними та комп'ютерними засобами до реалізації в

матеріалі та друку;

- засвоєння ключових понять і принципів теорії реставрації;
- вивчення сучасних концепцій реставрації;
- ознайомлення з сучасними вимогами до реставраційних проєктів, вивчення світового досвіду.

У результаті вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньо-професійної програми спеціальності формуються загальні та фахові компетентності:

Програмні компетентності	Код	Значення компетентності
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК 1	Світоглядна: знання предметної області і розуміння специфіки професії; усвідомлення рівних можливостей з гендерних питань; здатність діяти з соціальною відповідальністю і громадянською свідомістю; здатність бути критичним та самокритичним.
	ЗК 2	Громадянська: здатність діяти на підставі етичних суджень; здатність працювати у команді; уміння мотивувати людей і досягати спільних цілей; здатність до конструктивної взаємодії з іншими людьми незалежно від їх походження та особливостей культури при вирішенні питань будь-якого рівня складності; відповідально ставитися до своїх завдань і обов'язків.
	ЗК 3	Комунікативна: здатність до усного та письмового спілкування рідною мовою; здатність спілкуватися другою (іноземною) мовою; здатність до фахового спілкування з непрофесіоналами в галузі візуального мистецтва та художньої творчості.
	ЗК 4	Інформаційна: здатність знаходити, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел, використовувати інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.
	ЗК 5	Науково-дослідницька: здатність до аналізу й синтезу на основі логічних аргументів, достовірних фактів, творчої уяви; готовність до науково-дослідної діяльності та самостійного наукового пошуку, до співставлення і порівняння мистецьких явищ минулого та сучасності з метою розуміння зв'язків між проблемами минулого і сьогодення, оцінювання фактів, пов'язаних із мистецькою практикою.
	ЗК 6	Самоосвітня: здатність до самонавчання та самоосвіти як умови професійного самозростання та самовдосконалення.
	ЗК 7	Універсальна: здатність самостійно виявляти, висувати й вирішувати проблеми, планувати та розподіляти час; здатність застосовувати знання на практиці, приймати обґрунтовані рішення; готовність адаптуватися і діяти у нових ситуаціях, виявляти і брати на себе ініціативу, підтримувати та зміцнювати дух підприємництва, об'єктивно здійснювати самооцінку та оцінювати якість роботи інших.
Фахові компетентності	ФК 1	Організаційна: здатність до організації та проведення творчих заходів мистецького спрямування; готовність до

спеціальності (ФК)		самостійної розробки та реалізації авторських проєктів у галузі художньої діяльності; здатність до співпраці з митцями та фахівцями інших спеціальностей в організації та виконанні оригінальних творчих проєктів у складі групи.
	ФК 2	Естетико-культурологічна: здатність до естетизації середовища та активної участі у соціокультурному житті; здатність виявляти художні знання, які відображають видову специфіку та взаємодію візуальних мистецтв; здатність до формування сучасного художньо-творчого мислення, застосування набутих знань на практиці.

3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Знати:

- базові теоретичні поняття та історичні аспекти реставрації у мистецтві;
- основні принципи художньої та технічної реставрації та консервації;
- основи спектрального аналізу технік та матеріалів в творах живопису та іконопису, графіки та декоративно-прикладного мистецтва;
- етичні норми реставраційної справи: підготовчі операції, етапність та основні прийоми роботи;
- фізико-хімічні методи у реставрації творів мистецтва;
- хімічні речовини у реставрації творів мистецтва.

Вміти:

- застосовувати теоретичні прийоми та методи реставраційної справи на практиці;
- на основі спектрального або фізико-хімічного аналізу виконувати підбір необхідного переліку матеріалів для реставрації витвору мистецтва;
- реалізувати усі підготовчі операції і прийоми роботи з урахуванням етичних реставраційних норм;
- власноруч виконати роботи з очищення та реставрації творів живопису, графіки та декоративно-прикладного мистецтва;
- виконати творчі завдання з відтворення виробу, використовуючи цифрові технології.

Програмні результати навчання:

Код	Значення програмного результату
ПРН 1	Здатність діяти в соціумі з урахуванням світоглядних орієнтирів інших членів суспільства, організувати самостійне навчання і працю.
ПРН 2	Здатність усвідомлювати власну причетність до традицій і цінностей національної культури, спрямовувати власну творчість на актуальні проблеми соціуму, дотримуватися етичних принципів у професійній діяльності.
ПРН 3	Володіння методами міжособистісних комунікацій, дотримуючись норм толерантності. Здатність до творчого та професійно-ділового спілкування із застосуванням фахової термінології.
ПРН 4	Володіння знаннями в галузі сучасних інформаційних технологій, здатність застосовувати їх у професійній діяльності.
ПРН 6	Здатність до навчання та самостійної науково-дослідної діяльності
ПРН 7	Знання сучасних наукових досягнень, в тому числі у міждисциплінарній галузі, здатність вести самостійну дослідницьку діяльність у галузі мистецтва на базі

	отриманих знань з фахових дисциплін
ПРН 8	Уміння брати на себе функції лідера у колективі, організувати роботу художніх колективів, виконувати оригінальні творчі проекти, проводити майстер-класи, дискусії на мистецьку тематику.
ПРН 9	Уміння використовувати характерні особливості художньо-образної мови різних видів та жанрів візуального мистецтва, розуміння зв'язків образотворчого мистецтва з іншими видами мистецтва, природним і культурним середовищем життєдіяльності людини.
ПРН 10	Уміння генерувати та втілювати нові оригінальні ідеї для досягнення творчих цілей. Готовність підвищити рівень власних професійних компетентностей, вивчати досвід роботи провідних зарубіжних та українських митців.
ПРН 12	Уміння працювати з великим обсягом інформації, здатність її аналізувати та критично оцінювати.
ПРН 15	Володіння фаховою термінологією, методами та прийомами професійної діяльності, здатність відповідати за результати своєї праці.
ПРН 17	Здатність взаємодіяти з оточуючим соціальним середовищем, будувати партнерські стосунки на засадах толерантності, взаємоповаги та співтворчості.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тематичний план для денної форми навчання

Назви змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					Самостійна
		Аудиторна					
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль I. Історія реставрації. Основні принципи наукової реставрації та консервації							
Тема 1. Реставрація, як самостійна сфера діяльності в системі охорони пам'яток мистецтва. Історичні передумови.	6	2					4
Тема 2. Художня та технічна реставрація і консервація.	8	2	2				4
Тема 3. Етика у реставраційній справі.	6	2					4
<i>Модульний контроль</i>	2						
<i>Разом</i>	22	6	2				12
Змістовий модуль II. Специфіка реставрації та зберігання творів живопису та іконопису							
Тема 4. Особливості реставрації монументального живопису.	7	2					5
Тема 5. Реставрація станкового олійного живопису.	13	4	2	2			5
Тема 6. Реставрація в іконописі. Техніки, технології, дослідження.	8	4					4
<i>Модульний контроль</i>	2						
<i>Разом</i>	30	10	2	2			14
Змістовий модуль III. Специфіка реставрації та зберігання творів графіки							
Тема 7. Реставрація станкового малюнку та естампу.	9	2		2			5
Тема 8. Реставрація творів книжкової графіки.	9	2		2			5
Тема 9. Реставрація виробів прикладної графіки.	10	4	2				4
<i>Модульний контроль</i>	2						
<i>Разом</i>	30	8	2	4			14
Змістовий модуль IV. Специфіка реставрації творів декоративно-прикладного мистецтва							
Тема 10. Реставрація художнього металу.	12	4	2	2			4
Тема 11. Реставрація виробів із деревини.	10	2	2	2			4
Тема 12. Реставрація виробів зі скла, кераміки, каміння.	8	4					4
Тема 13. Реставрація текстилю.	6	2					4
<i>Модульний контроль</i>	2						
<i>Разом</i>	38	12	4	4			16
<i>Семестровий контроль</i>							
<i>Підготовка та проходження контрольних заходів</i>							
<i>Усього</i>	120	36	10	10			56

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ МИСТЕЦТВ»

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ІСТОРІЯ РЕСТАВРАЦІЇ. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАУКОВОЇ РЕСТАВРАЦІЇ ТА КОНСЕРВАЦІЇ.

ТЕМА 1. РЕСТАВРАЦІЯ, ЯК САМОСТІЙНА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК МИСТЕЦТВА. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ (2 год.).

Лекція (2 год.). Вивчення основних теоретичних понять та основ сучасної наукової реставрації. Історичний розвиток реставрації з епохи Відродження до сьогодення. Реставраційно-практична діяльність XVIII – XX ст. Формування наукової реставрації. Музейна та домашня реставрація.

Рекомендована література:

Основна: [1], [2], [13].

Додаткова: [23], [24], [27], [29].

ТЕМА 2. ХУДОЖНЯ ТА ТЕХНІЧНА РЕСТАВРАЦІЯ І КОНСЕРВАЦІЯ (4 год.).

Лекція (2 год.). Реставраційна інтерпретація. Види реставраційного впливу на твори мистецтв. Стили реставрації. Теоретичні та практичні підходи реставрації. Превентивна та інтервенційна консервація. Розкриття пам'яток мистецтва. Реконструкція і реставрація.

Семінарське заняття (2 год.). Обрати одну із зазначених нижче тем, написати реферат по цій темі (4-7 стор.) і створити до нього презентацію:

1. Предмет, об'єкт дослідження в реставрації.
2. Методи дослідження в реставраційній діяльності.
3. Історія розвитку методів дослідження в реставрації.
4. Реставрація творів мистецтва. Умови застосування.
5. Види реставрації.
6. Втрачені в результаті реставрації твори мистецтва.
7. Токсичність матеріалів, що використовуються в реставрації, безпека роботи.
8. Приклади успішної реставраційної діяльності в Україні
9. Новітні знахідки мистецьких творів, що вважалися втраченими чи знищеними.
10. Документація при реставрації. Паспортизація. Фотофіксація. Мета фотофіксації.

Рекомендована література:

Основна: [2], [13],[7].

Додаткова: [17], [18], [23], [24], [27], [30], [40].

ТЕМА 3. ЕТИКА У РЕСТАВРАЦІЙНІЙ СПРАВІ (2 год.).

Лекція (2 год.). Принцип мінімізації реставраційного втручання. Етичні аспекти реставраційної інтервенції. Історичний та естетичний принципи реставрації. Поняття автентичності. Основні принципи обладнання реставраційної майстерні та робочого місця реставратора. Основні документи і норми реставраційної справи.

Рекомендована література:

Основна: [1], [11],[5].

Додаткова: [23], [30], [32].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. СПЕЦИФІКА РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЗБЕРІГАННЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ ТА ІКОНОПИСУ

ТЕМА 4. ОСОБЛИВОСТІ РЕСТАВРАЦІЇ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ (2 год.).

Лекція (2 год.). Монументальний живопис в системі збереження історичних пам'яток. Матеріали для реставрації настінного живопису. Призначення синтетичних матеріалів в консервації настінного живопису. Особливості застосування синтетичних матеріалів на практиці в реставрації монументального живопису та їх ефективність. Підготовчі операції та процес реставрації.

Рекомендована література:

Основна: [8], [11], [16].

Додаткова: [31], [33], [38], [40].

ТЕМА 5. РЕСТАВРАЦІЯ СТАНКОВОГО ОЛІЙНОГО ЖИВОПИСУ (8 год.).

Лекція (4 год.). Історичні передумови та етапи реставраційно-практичної діяльності станкового олійного живопису, європейський та вітчизняний досвід. Методи реставрації олійного живопису, матеріали та речовини. Консервація та музейне зберігання. Підготовчі операції та процес реставрації.

Семінарське заняття (2 год.). Обрати одну із зазначених нижче тим, написати реферат по цій темі (4-7 стор.) і створити до нього презентацію:

1. Методі дослідження живопису: фізичні, хімічні, технологічні.
2. Перетягування полотна, способи кріплення. Підготовка полотна до натягування.
3. Характеристика нерівностей записаного полотна, їх виправлення.
4. Промивання картин від поверхневих забруднень. Технологія виконання робіт.
5. Видалення лаку: часткове та остаточне. Технологія виконання робіт.
6. Основні технологічні операції з закріплення фарбового шару в олійному живописі.
7. Робота з поверхнею фарбового шару в живописі.
8. Технологія підведення ґрунту в місцях втрат. Опис процесу.
9. Види ґрунтів, технологія приготування, застосування.

10. Характеристика технологічного процесу дублювання полотна.

Практичне заняття (2 год.). Збереження творів мистецтва.

Мета: з'ясувати поняття «твір мистецтва» дати загальну характеристику видів і жанрів образотворчого мистецтва; визначити й охарактеризувати специфічні особливості збереження творів мистецтва.

1. Види робіт, пов'язаних з консервацією;
2. Види робіт, пов'язаних з реставрацією.
3. Технологія створення твору живопису.
4. Основа (полотно, дерево, папір, картон та ін.), підрамники (робочі та постійні).
5. Грунт (клейовий, емульсійний, олійний), левкас, паволока.
6. Фарбовий шар (багатошаровий живопис; живопис «а-ла прима».
7. Особливості фактури живопису).
8. Покривний лак (олійні лаки, скипидарні лаки, інші покриття).
9. Наявність попередніх реставрацій (їх позитивні та негативні якості).
10. Взаємовплив всіх компонентів картини.

Рекомендована література:

Основна: [1], [3], [16].

Додаткова: [22], [23], [28], [39].

ТЕМА 6. РЕСТАВРАЦІЯ В ІКОНОПИСІ. ТЕХНІКИ, ТЕХНОЛОГІЇ, ДОСЛІДЖЕННЯ (4 год.).

Лекція (4 год.). Вивчення основних теоретичних понять, шкіл та періодики іконопису. Техніки іконопису. Технології матеріалів, фарб і речовин. Методи реставрації та реконструкції. Специфіка зберігання ікон.

Рекомендована література:

Основна:[1], [3].

Додаткова:[17], [36], [28], [22], [39].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. СПЕЦИФІКА РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЗБЕРІГАННЯ ТВОРІВ ГРАФІКИ

ТЕМА 7. РЕСТАВРАЦІЯ СТАНКОВОГО МАЛЮНКУ ТА ЕСТАМПУ (4 год.).

Лекція (2 год.). Види творів живопису, малюнку, естампу. Техніки, аналіз стану збереження та реставрація малюнку і живопису на пергаменті і папері. Матеріали і речовини. Методи реставрації та відновлення. Виконання реставрації станкового малюнку або живопису на папері.

Практичне заняття (2 год.). Укріплення і реставрація станкового малюнку та естампу.

Мета: Ознайомити з методами укріплення станкового малюнку.

1. Загальне та часткове укріплення станкового малюнку.
2. Укріплення фарбового шару та аркушу. Відпрасування значних деформацій на аркушах.
3. Укріплення живопису на аркушах (пастель, олівець, акварель та ін.) із застосуванням різних засобів.

4. Укріплення живопису на аркушах, що має втрати.
5. Укріплення пухирів і відлущень, порушень аркушу (прокол, розріз, обпалення, інородці матеріали).
6. Укріплення живопису на аркуші, що має усадку.
7. Особливості укріплення аркушів з різними техніками малювання.

Рекомендована література:

Основна: [6], [3], [9], [15].

Додаткова: [18], [30], [26].

ТЕМА 8. РЕСТАВРАЦІЯ ТВОРІВ КНИЖКОВОЇ ГРАФІКИ (4 год.).

Лекція (2 год.). Історія та види творів книжкової графіки. Особливості реставрації та консервації рукописних пам'ятників. Основний інструментарій для відновлення паперу. Реставраційні, брошурувальні та палітурні роботи з книгами. Матеріали та речовини. Виконання реставрації твору книжкової графіки.

Практичне заняття (2 год.). Збереження, реставрація та профілактика творів графіки.

Мета: Ознайомити з видами забруднення та способами профілактики творів книжкової графіки:

1. Очищення від пилового забруднення лицевого та зворотного боків творів графіки.
2. Дефекти сторінок і книг, варіанти їх усунення.
3. Виправлення деформацій сторінок і книг.
4. Реставрація обкладинок і сторінок.
5. Ураження книг сирістю і пліснявою та засоби боротьби з нею.
6. Ураження книг шкідниками.
7. Профілактична заклейка книг і сторінок та її зняття.
8. Зняття паперових наклеюк з лицевого та зворотного боків книги.

Рекомендована література:

Основна: [4], [6], [9].

Додаткова: [23], [25].

ТЕМА 9. РЕСТАВРАЦІЯ ВИРОБІВ ПРИКЛАДНОЇ ГРАФІКИ (6 год.). Лекція (4 год.). Види прикладної графіки. Прикладна графіка і колекціонування. Порівняльний аналіз творів прикладної графіки минулого з сучасними зразками. Методи реставрації та консервації творів прикладної графіки. Виконання реставрації відповідного зразка.

Семінарське заняття (2 год.). Обрати одну із зазначених нижче тим, написати реферат по цій темі (4-7 стор.) і створити до нього презентацію:

1. Особливості укріплення творів графіки
2. Очищення від пилового забруднення лицевого та зворотного боків графіки
3. Деформація основи графіки та її усунення
4. Укріплення крайків паперу; з'єднання проривів методом «встик» на творі, що не потребує дублювання.

- 5.Цигарковий папір. Особливості роботи.
- 6.Мікалентний папір. Особливості роботи.
- 7.Крафт. Особливості роботи.
- 8.Усунення профзаклейки аркушів.
- 9.Видалення мушиних засід і інших органічних слідів. Засоби боротьби з пліснявою.
- 10.Види заклейки. Профілактична заклейка. Укріплююча заклейка.

Рекомендована література:

Основна: [6], [9].

Додаткова: [20], [23], [24],[25].

**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІV. СПЕЦИФІКА РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА.**

ТЕМА 10. РЕСТАВРАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО МЕТАЛУ(8 год.).

Лекція (4 год.). Види художнього металу та їх класифікації. Метали та сплави, їх властивості та методи дослідження. Методи очищення, склеювання, реставрації, консервації та зберігання. Реставраційні матеріали та обладнання. Вивчення основних технік та особливостей реставрації виробів художнього металу. Виконання спектрального аналізу, очищення та реставрація виробу.

Семінарське заняття (2 год.). Обрати одну із зазначених нижче тим, написати реферат по цій темі (4-7 стор.) і створити до нього презентацію:

1. Особливості роботи з творами мистецтва на металі
2. Консервація. Умови застосування.
3. Відновлення. Умови застосування.
4. Спектрографія та рентгенографія в реставрації, суть методів.
5. Ультрафіолет.
6. Інфрачервоне випромінювання.
7. Рентген.
8. Мікроскопічні дослідження.
9. Металеві пігменти.
- 10.Укріплення на металі.

Практичне заняття (2 год.). Укріплення і реставрація творів з металу.

Мета: з'ясувати особливості реставрації творів з металу.

1. Хімічні речовини, що використовуються в реставраційній діяльності.
2. Полімери та синтетичні матеріали в реставраційній діяльності.
3. Матеріали та обладнання для проведення реставраційної діяльності.
4. Синтетичні та природні полімери, сфера їх використання в реставрації.
5. Шляхи підвищення довговічності матеріалів, що використовуються в реставрації.
6. Розчинники, їх види, сфера застосування.
7. Суміші для зняття забруднень з поверхонь творів мистецтва
8. Клей в реставраційних процесах.

Рекомендована література:

Основна: [10].

Додаткова: [19], [39].

ТЕМА 11. РЕСТАВРАЦІЯ ВИРОБІВ ІЗ ДЕРЕВИНИ (6 год.).

Лекція (2 год.). Різновиди порід дерева і особливості їх реставрації. Методи очищення, циклювання, крацювання, закладення дефектів. Способи захисту деревних матеріалів та лакові покриття. Реставрація меблів та предметів інтер'єру. Особливості реставрації творів художнього різьблення. Реставраційні матеріали та обладнання. Виконання реставрації виробу із деревини.

Семінарське заняття (2 год.). Обрати одну із зазначених нижче тим, написати реферат по цій темі (4-7 стор.) і створити до нього презентацію:

1. Основа із різних порід деревини.
2. Види деревини, що використовуються в живописі, їх обробка.
3. Живопис на дерев'яній дошці. Технологія. Укріплення дерев'яних дошок.
4. Дерев'яні основи під олійних живопис.
5. Реставрація дерев'яних ікон. Основні відомості.
6. Схеми роботи з пошкодженою дерев'яною основою.
7. Види ґрунту для живопису по дерев'яних основах. Левкас.
8. Суміші для укріплення дерев'яних основ в темперному живописі.
9. Види підрамників. Модульні системи. Робота по укріпленню підрамників.
10. Ураження деревини шкідниками. Методи боротьби.

Практичне заняття (2 год.). Укріплення та вирівнювання дерев'яної основи.

Мета: Ознайомити та навчити з методами укріплення дерев'яної основи.

1. Насичення синтетичними смолами пошкоджених та сильно зруйнованих жуком дошок.
2. Заповнення незначних втрат основи деревинною мукою з клеєм.
3. Вставки із дерева в щілини та місця втрат основи.
4. Установка шпуг (накладних, врізних).
5. Дублювання дерев'яної основи: з вирівнюванням профілю зворотнього боку; з потоншенням дошки. Паркетування: звичайне паркетування; паркетування різним паркетом.
6. Прилади для випрямління та склейки.
7. Вирівнювання зволоженням.
8. Вирівнювання насиченням розчину етиленгліколю з шеллаком.
9. Склейка по щілинах.
10. Склейка по фюзі. Фігурна склейка по шаблону.

Рекомендована література:

Основна: [5], [13], [16].

Додаткова: [38], [39].

ТЕМА 12. РЕСТАВРАЦІЯ ВИРОБІВ ЗІ СКЛА, КЕРАМІКИ, КАМІННЯ. (4 год.).

Лекція (4 год.). Різновиди скла в творах мистецтва і особливості їх реставрації. Фарфор і кераміка: різновиди, техніки, особливості реставрації. Різновиди каменю, склади і властивості, різновиди і склади розчинів, методи реставрації. Матеріали та обладнання. Виконання реставрації виробу зі скла, кераміки, каміння.

Рекомендована література:

Основна: [14], [16].

Додаткова: [26], [39].

ТЕМА 13. РЕСТАВРАЦІЯ ТЕКСТИЛЮ (2 год.).

Лекція (2 год.). Особливості дослідження музейних та археологічних тканин. Техніки і різновиди тканин у мистецтві. Основні методи реставрації та консервації тканин. Матеріали та обладнання. Виконання реставрації текстильного виробу.

Рекомендована література:

Основна: [12].

Додаткова: [35].

6. КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ.
6.1. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ
СТУДЕНТІВ

Вид діяльності студента	Мінімальна кількість балів за одиницю	Модуль I		Модуль II		Модуль III		Модуль IV	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	3	3	5	5	4	4	6	6
Відвідування семінарських занять	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Відвідування практичних занять	1			1	1	2	2	2	2
Відвідування лабораторних занять	1	Не передбачено навчальним планом							
Робота на семінарському занятті	10	1	10	1	10	1	10	2	20
Робота на практичному занятті	10			1	10	2	20	2	20
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10	Не передбачено навчальним планом							
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	3	15	3	15	4	20
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Разом		54		67		77		95	
Максимальна кількість балів		293							
Розрахунок коефіцієнта		$293 : 100 = 2,93$							
Екзамен		-							

6.2. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

Для якісного вивчення дисципліни самостійна робота складається з теоретичних та практичних завдань, які приводять до вміння використати теоретичні знання на практиці.

Головними критеріями оцінювання визначено наступні позиції: вивчення теорії реставрації, оволодіння практичними навичками реставраційної справи.

зп	Тематичний розділ	Зміст завдання	Години на виконання, передбачені ТП	Академічний контроль, форма підготовки	Бали
Змістовий модуль I. Історія реставрації. Основні принципи наукової реставрації та консервації.					
1	Реставрація, як самостійна сфера	Докладне опрацювання	4	підготовка доповіді	5

	діяльності в системі охорони пам'яток мистецтва. Історичні передумови.	теми		(презентації)	
2	Художня та технічна реставрація і консервація.	Докладне опрацювання теми	4	підготовка доповіді (презентації)	5
3	Етика у реставраційній справі.	Докладне опрацювання теми	4	підготовка доповіді (презентації)	5
Змістовий модуль II. Специфіка реставрації та зберігання творів живопису та іконопису.					
4	Особливості реставрації монументального живопису.	Докладне опрацювання теми	5	підготовка доповіді (презентації)	5
5	Реставрація станкового олійного живопису.	Докладне опрацювання теми	5	підготовка доповіді (презентації)	5
6	Реставрація в іконописі. Техніки, технології, дослідження.	Докладне опрацювання теми	4	підготовка доповіді (презентації)	5
Змістовий модуль III. Специфіка реставрації та зберігання творів графіки.					
7	Реставрація станкового малюнку та естампу.	Докладне опрацювання теми	5	Виконання завдання	5
8	Реставрація творів книжкової графіки.	Докладне опрацювання теми	5	Виконання завдання	5
9	Реставрація виробів прикладної графіки.	Докладне опрацювання теми	4	Виконання завдання	5
Змістовий модуль IV. Специфіка реставрації творів декоративно-прикладного мистецтва.					
10	Реставрація художнього металу.	Докладне опрацювання теми	4	Виконання завдання	5
11	Реставрація виробів із деревини.	Докладне опрацювання теми	4	Виконання завдання	5
12	Реставрація виробів зі скла, кераміки, каміння.	Докладне опрацювання теми	4	Виконання завдання	5
13	Реставрація текстилю.	Докладне опрацювання теми	4	Виконання завдання	5
Всього:			56 год.		65

Кількість балів за під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання завдання – 1 б.;
- ✓ повний обсяг виконання завдань – 1 б.;

- ✓ якість виконання – 1 б.;
- ✓ індивідуальний підхід у виконанні завдань – 1 б.;
- ✓ презентація результатів роботи на семінарських заняттях – 1 б.

6.3. ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.

Модульний контроль є підсумком певного етапу вивчення дисципліни. Його мета – виявлення проміжних результатів засвоєння студентами змісту навчальної дисципліни.

Модульний контроль знань та вмінь магістрів проводиться згідно і тематичним планом і здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кожний модульний контроль включає в себе:

- бали за поточну роботу магістра на теоретичних та практичних заняттях;
- бали за виконання самостійної роботи;
- власне модульну контрольну роботу.

У процесі проведення модульного контролю застосовуються такі форми:

Форма письмового контролю (виконання письмової контрольної роботи) по темам лекційного курсу.

Оцінювання відбувається після підсумкового аналізу письмових робіт студентів. Оцінка модульного контролю здійснюється за 25-бальною шкалою.

Модульний контроль проводиться у вигляді письмової самостійної роботи, яка містить такі завдання:

Теоретичні питання	8 балів
Знання теми по суті і фактажу	8 балів
Застосування фахової термінології	5 балів
Додаткова фахова інформація	4 бали
Всього	25

Критерії оцінювання модульного контролю наведено у таблиці.

Критерії оцінювання Модульного контролю	К-ть балів
<ul style="list-style-type: none"> • повна, розгорнута, логічно побудована відповідь, застосовується фахова термінологія, подане власне бачення (демонструється не менше ніж 90% правильних відповідей по темі); • володіє теоретичними знаннями та практичними вміннями на високому рівні; • продемонстрував здатність робити висновки й обґрунтовувати свою позицію на основі проведених спостережень. 	21 – 25
<ul style="list-style-type: none"> • розгорнута логічна відповідь, застосовується основна фахова термінологія, подане власне бачення (демонструється не менше ніж 80% правильних відповідей по темі); • володіє теоретичними знаннями та практичними вміннями на високому рівні; 	17 – 20

<ul style="list-style-type: none"> • продемонстрував здатність робити висновки на основі проведених спостережень. 	
<ul style="list-style-type: none"> • відповідь достатньо повна (не менш ніж 75% правильних відповідей), або повна з деякими незначними неточностями; • не завжди демонстрував здатність свідомо використовувати теоретичні знання, застосовувати практичні вміння під час виконання модульного контролю; • недостатньо виявив уміння обґрунтовано і самостійно робити висновки на основі проведених спостережень. 	13 – 16
<ul style="list-style-type: none"> • відповідь демонструє недостатнє знання фактичного матеріалу, допущені очевидні помилки при його викладенні; • завдання виконано в неповному обсязі, у процесі його виконання допускалися помилки; • студент в цілому виявив посередній рівень знань, умінь, навичок, допускав помилки у процесі виконання модульного контролю. 	9 – 12
<ul style="list-style-type: none"> • відповідь неточна, тему розкрито неповно, наявні суттєві помилки; • завдання виконано в неповному обсязі, у процесі його виконання виявлено чимало помилок; • студент виявив лише мінімально можливий допустимий рівень знань, умінь, навичок. 	5 – 8
<ul style="list-style-type: none"> • відповідь незадовільна, тему фактично не розкрито; • завдання не виконано. 	1 – 4

6.4. ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.

У 8 семестрі з дисципліни «Теорія та історія реставрації творів мистецтва» навчальним планом передбачено підсумковий модульний контроль (залік), який виставляється, як сума балів за всі форми роботи протягом семестру.

6.5 ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ І ЕКЗАМЕНУ.

У 8 семестрі з дисципліни «Теорія та історія реставрації творів мистецтва» навчальним планом передбачено підсумковий модульний контроль (залік), який виставляється, як сума балів за всі форми роботи протягом семестру.

6.6. ШКАЛА ВІДПОВІДНОСТІ ОЦІНОК

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з можливими незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок

D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

7. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТКА ДИСЦИПЛІНИ

Модулі	Модуль I			Модуль II			Модуль III			Модуль IV			
Назва модуля	Історія реставрації. Основні принципи наукової реставрації та консервації.			Специфіка реставрації та зберігання творів живопису та іконопису.			Специфіка реставрації та зберігання творів графіки.			Специфіка реставрації творів декоративно-прикладного мистецтва.			
Теми лекцій	1. Реставрація, як самостійна сфера діяльності в системі охорони пам'яток мистецтва. Історичні передумови.	2. Художня та технічна реставрація і консервація.	3. Етика у реставраційній справі.	4. Особливості реставрації монументального живопису.	5. Реставрація станкового олійного живопису.	6. Реставрація в іконописі. Техніки, технології, дослідження.	7. Реставрація станкового малюнку та естампу.	8. Реставрація творів книжкової графіки.	9. Реставрація виробів прикладної графіки.	10. Реставрація художнього металу.	11. Реставрація виробів із деревини.	12. Реставрація виробів зі скла, кераміки, каміння.	13. Реставрація текстилю.
	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	2 бала	2 бала	1 бал	1 бал	2 бала	2 бала	1 бал	2 бала	1 бал
Теми семінарських занять		2. Художня та технічна реставрація і консервація.			5. Реставрація станкового олійного живопису.				9. Реставрація виробів прикладної графіки.	10. Реставрація художнього металу.	11. Реставрація виробів із деревини.		
		1+10 бал.			1+10 бал.				1+10 бал.	1+10 бал.	1+10 бал.		
Теми практичних занять					5. Реставрація станкового олійного живопису.		7. Реставрація станкового малюнку та естампу.	8. Реставрація творів книжкової графіки.		10. Реставрація художнього металу.	11. Реставрація виробів із деревини.		
					1+10 бал.		1+10 бал.	1+10 бал.		1+10 бал.	1+10 бал.		
Самостійна робота	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів	П. 6.2. 5 балів
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 25 балів			Модульна контрольна робота 25 балів			Модульна контрольна робота 25 балів			Модульна контрольна робота 25 балів			
Бали за модуль	54 балів			67 балів			77 балів			95 балів			
Підсумковий рейтинговий бал	293 бали (коефіцієнт визначення успішності: $293 : 100 = 2,93$)												

8. РЕКОМЕНДОВАНИ ДЖЕРЕЛА

Основна (базова):

1. Алешин А. Б. Реставрация станковой масляной живописи в России: развитие принципов и методов / А. Б. Алешин. – Л.: Художник РСФСР, 1989. – 160 с.: ил. – Библиогр.: с. 151-157.
2. Бобров Ю. Г. Теория реставрации памятников искусства: закономерности и противоречия. – М.: 2004.
3. Бобров Ю. Г. Консервация и реставрация станковой темперной живописи: учеб. Пособие для ВУЗ / Ю. Г. Бобров, Ф. Ю. Бобров. – М.: Художественно-педагогическое издательство, 2008. – 126 с.: ил. – Библиогр.: с. 121-125.
4. Горбов А. М. Изготовление переплетов и реставрация книг / сост. А. М. Горбов / М.: АСТ, Донецк: Сталкер, 2005. – 79 с. : ил.
5. Гиберт В. Реставрация мебели / В. Гиберт, Х. Лопес. – М.: Арт-Родник, 2000. – 64 с.: ил.
6. Исследование материалов, применяемых в реставрации живописи, пергамента и бумаги / Гос. б-ка СССР им. А. И. Ленина, Информкультура. – М.: [б. в.], 1990. – 36 с.
7. Исследование музейных художественных ценностей / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, Информкультура. – М.: [б.в.], 1990. – 37 с.
8. Калениченко Л. П. Реставрация настенной живописи: теория, методика, техника. Кн. 1 / Л. П. Калениченко, О. Ф. Плющ; автр.-сост. Е. Б. Огарков. – К.: Молодь, 2010. – 319 с.
9. Метлицкая Л. Л. Реставрация произведений графики. / Л. Л. Метлицкая, Е. А. Костикова / ВХНРЦ им. И.Э.Габаря, М., 1995.
10. Мінжунін О. Реставрація творів з металу. Підручник для студентів вищих художніх навчальних закладів. К.: Спалах, 1998. – 232 с.
11. Методы снятия и монтирования фрагментов росписи / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, Информкультура. – М.: [б. в.], 1978. – 48 с.
12. Орлова Н. Ю. Основы реставрации текстильных изделий / Н. Ю. Орлова / Роща, 2018. – 64 с.
13. Познание реставрации: 1991 – 2001: Создание, становление, совершенствование / Акад. реставрации, Ин-т искусства реставрации; сост.: О. И. Пруцын, Г. А. Комаров, А.И. Киселев. – М.: [б. в.], 2001. – 184 с.: ил. - : 021.60 р.
14. Пруцын О. И. Реставрационные материалы: учебн. пособие для ВУЗ. В 2 ч. Ч. 1 / О. И. Пруцын; Академия реставрации, Моск. Архит. Ин-т (Гос. академия) – 2-е изд., переработ. и доп. – М.: [б. в.], 2001 – 127 с.: ил. – 002.70 р.
15. Пруцын О. И. Реставрационные материалы: учебн. пособие для ВУЗ. В 2 ч. Ч. 2 / О. И. Пруцын; Академия реставрации, Моск. Архит. Ин-т (Гос. академия) – 2-е изд., переработ. и доп. – М.: [б. в.], 2001 – 68 с.: ил. – 002.70 р.

16. Федосеева Т. С. Материалы для реставрации живописи и предметов декоративно-прикладного искусства / Т. С. Федосеева / Курс лекций. — М.: РИО ГосНИИР, 1999. — 120 с.

Додаткова:

17. Баранов В. В. Сравнительное изучение техники и технологии древней и поздней иконописи. Новый подход в экспертизе. / В. В. Баранов / с. 82-91.
18. Босенко А. Реставрация времени / А. Босенко // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. пр. / Ін-т проблем сучас. мистецтв АМУ. — К.: Вид. дім А+С, 2005. — Вип. 2. с. 28-46.
19. Бреполь Эрхард. Теория и практика ювелирного дела. — М.: Соло, 2000. — 522 с.
20. Вопросы реставрации и хранения: (информ. материалы) / М-во культуры СССР, Всесоюз. центр научн. исслед. лаб. по консервации и реставрации музейн. художеств. ценностей. — М.: ВЦНИЛКР, 1973. — 109 с. — :002.00 р.
21. Восстановление памятников культуры (проблемы реставрации) / Под ред. Д.С. Лихачева. — М.: Искусство, 1981. — 232 с.:59 л. цв. ил.
22. Древнерусское искусство: исследование и реставрация. / сб. науч. тр. / Всерос. худож. научн.-реставрац. центр. акад. И. Э. Грабаря; науч. ред. М. С. Трубачева, — М.: [б.в.], 2001. — 231 с.: ил., вкл. л. ил. — (Библиотека реставратора).
23. Зверев В. В. От поновления к научной реставрации. / В. В. Зверев. М.: 1999.
24. Исследования в реставрации: материалы междунар. научн.-метод. конф., М.: 2001 / Гос. научн. — исслед. ин-т реставрации; сост. отв. за вып. О. Л. Фирсова — М.: [б. в.], 2002. — 208 с.
25. Исследование, консервация и реставрация средневековых рукописных памятников / Гос. б-ка СССР им. А. И. Ленина, Информкультура. — М.: [б. в.], 1990. — 43 с.
26. История развития теоретических принципов и технологий реставрации древней скульптуры из камня / Гос. б-ка СССР им. А. И. Ленина, Информкультура. — М.: [б. в.], 1990. — 41 с.
27. Искусство реставрации: №1 (Гл. упр. Охраны памятников г. Москвы; гл. ред. А. А. Малова, рук. пр. А. И. Соколовский. — М.: ГУОП г. Москвы, 2005. — 144 с.
28. Материалы по технике и методам реставрации древне-русской живописи / Рус. Музей, Худож. отд. — Л.: Изд. Русского музея, 1926
29. Михайловский Е. В. Реставрация памятников архитектуры: (развитие теорет. концепций) / Е. В. Михайловский; авт. предисл. П. Максимов; Научно-иссл. ин-т теории, истории и перспективных проблем совет. архитектуры. — М.: Стройиздат, 1971. — 190 с.
30. Методика и технология консервации и реставрации памятников истории и культуры: сб. науч. тр. / Научн. — метод. совет по охране

памятников культуры М-ва культуры СССР; научн. Ред: М. А. Кулешова, О. Л. Мельникова. – М. : [б. в.], 1988. – 120 с.

31. Методы консервации и техника монументальной живописи на лессовых основаниях и лессовой полихромной скульптуры / Информкультура; сост. : В. П. Бурый, Е. А. Жаренкова. – М.: [б. в.], 1994. – 48 с.

32. Музейное дело [Вып.] 6/ Гос. Русский Музей. – Л.: [б. в.], 1927 (Гос. тип. им. Ивана Федорова). – 8 с. – Тест.парал.: фр. - : 002.00 р.

Зміст:

Околович Н. А. К вопросу о связующем веществе при реставрации памятников древней живописи / Н. А. Околович.

Андреев Н. Н. Опыт применения биологического метода для определения связующих веществ в живописи / Н. Н. Андреев

33. Проблемы реставрации памятников монументальной живописи: сб. науч. тр. / М-во культуры СССР, Науч.-метод. совет по охране памятников культуры, сост. Н. В. Николаева; науч. ред. Л. А. Лелеков. – М.: НМС МК СССР, 1987. – 179 с.

34. Реставрация, исследование и хранение музейных художественных ценностей. Обзорная информация. Вып. 2. – История развития теоретических принципов и технологии реставрации древней скульптуры из камня. – М., 1980. – 40 с.

35. Реставрация, исследование и хранение музейных художественных ценностей. Обзорная информация. Вып. 2. Современные методы консервации и реставрации тканей и кожи. – М., 1979.

36. Русская поздняя икона от XVII до нач. XX ст.: сб. ст. / Гос. научн.-исслед. ин-т реставрации; ред.-сост. М. М. Красилин – М.: [б. в.], 2001. – 322 с.

37. Рыцарев К. В. Европейская реставрационная мысль в 1940-1980-ые годы: пособие по изучению теории архитектуры и реставрации. / К. В. Рыцарев, А. С. Щенков; Рос акад. архитектуры и строит. наук, Научно-исследовательский институт теории архитектуры и градостроительства. – М.

38. Технологические проблемы реставрации монументальной живописи: Материалы конф. «Проблемы реставрации монументальной живописи», 12-14 апр. 1994 г. Москва / Рос. гос. библиотека, Информкультура; сост. К. И. Маслов. – М.: [б. в.], 1994. – 48 с.

39. Хорев В. Н. Антиквариат: выбор и реставрация мебели, оружия, украшений: научно-популярная литература / В. Н. Хорев. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 219 с. : ил.

40. Художественное наследие: хранение, исследования, реставрация: [сб. ст.]. № 20 (50) / Гос. научн.-исслед. институт реставрации; науч. ред. В.В. Зверев. – М.: РИО ГосНИИР, 2003. – 163 с.: ил., вкл. л. – Библиогр. В подстроч. примеч. - : 010.00 р., 030.00 р.